

XORIY PSIXOLOGLARI TADQIQOTLARIDA SHAXS MUVAFFAQIYATLI KASBIY KARERA MUAMMOSINING NAZARIY TAHLILI

Alimova Yayra Hotamovna

Qo'qon davlat universiteti "Psixologiya" kafedrasi o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16152925>

“Karyer” fenomenini o'rganish bilan turli ilmiy yo'nalishlar va maktablar shug'ullanadi. Sosiologlar, siyosatshunoslar, iqtisodchilarning tadqiqotlarida shaxsning kasbiy ko'nikma va malakalarni to'plash jarayonida mansab pillapoyalaridan ko'tarilishiga e'tibor qaratilgan. Faqat psixologiyada birinchi marta kasbiy karyera shaxsning rivojlanishi, shaxsiy o'zini o'zi anglash va kasbda o'zini o'zi rivojlantirish sifatida tilga olindi.

XX asrda xorijiy psixologlar F.Vudkok, N.Jisbers, K.Makdeniels, F.Marvis, I.Mur, D.Super, L.Xansen, D.Xoll, D.Frensis va boshqalar shaxsning karerada rivojlanish xususiyatlarini, uning muvaffaqiyatli qurilishining shaxsiy shart-sharoitlarini o'rganishga e'tibor qaratdilar.

Xorijiy tadqiqotlar tahlili karyeraga kasbiy faoliyatda tez va muvaffaqiyatli ko'tarilish, kasbiy o'sish sifatida qarash imkonini beradi.

F.Vudkok kasbiy martaba deganda shaxsning kasbiy rivojlanishini, maqsadlarga erishishga qaratilgan kasbiy yo'lni, kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallash bo'yicha harakatni tushunadi [1].

N.Gisbersning ta'kidlashicha, karerani kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish, hokimiyat, yuqori ijtimoiy mavqe va moddiy farovonlik yo'li sifatida ko'radi [2].

K.Makdenielsning nuqtai nazariga ko'ra, karyera tushunchasini kengaytirib, kar'yeraga kasb tushunchasi bilan bir xil emas, deb hisoblaydi. Bu hayot tarzi bo'lib, kasbiy faoliyatning shaxs uchun ahamiyatligida namoyon bo'ladi. Karyeraga yo'naltirilgan shaxs ko'p vaqtini uni qurishga sarflaydi, qat'iyatlilik, muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasi, faollik ko'rsatadi.

L.Xansening fikricha, karyera - bu shaxsni o'qitishni boshlashdan tortib, yuqori darajadagi professionallik va muhim ijtimoiy mavqega erishishgacha bo'lgan voqealarning butun bir zanjiridir. Kasbiy rivojlanishga erishishga qaratilgan tadbirlar rol'i integratsiyaning tarkibiy qismlari hisoblanadi.

I. Murning ta'kidlashicha, karyera deganda ijtimoiy-psixologik omillar, jamiyatda, oilada sodir bo'layotgan voqealarning o'zaro ta'siri bilan bog'liq bo'lgan shaxsning o'zini o'zi rivojlantirish va o'zini o'zi integrasiyalash jarayonini tushunadi [4].

D.Syuperning qarashlariga asoslanib, karerani inson hayotidagi ko'plab o'zaro bog'liq hodisalar sifatida ko'rib chiqadi. Qiziqishlar, qobiliyatlar, moyilliklar, ijtimoiy institutlar, lavozimlar, kasbiy va ijtimoiy rollar shaxsning kasbiy rivojlanishga umumiy yo'nalishini beradi.

Karyera faqat harakatda mavjud bo'lgan dinamik jarayon sifatida qaraladi. Har bir insonning o'ziga xos kasbiy yo'li mavjud bo'lib, u shaxsning individualligi, uning hayotiy faolligi bilan belgilanadi. Shaxsning karyerasi inson hayotining karyera qurishdan oldingi va uni tugatgandan keyingi davrlarini o'z ichiga oladi. Karyeraning muvaffaqiyati shaxsning barcha hayotiy rollarini birlashtirish bilan belgilanadi [3].

D.Syuper tomonidan ilk martabalarining psixologik tasniflaridan biri ishlab chiqilgan. Tasniflashda karyeraning barqarorligi belgilari asos qilib olindi. Shuningdek, erkaklar va ayollar tomonidan kasbiy karera qurishning o'ziga xos xususiyatlari aniqlandi.

Erkaklarning kasbiy faoliyatida barqaror, odatiy, beqaror va ko'p sinovli kareralarni ajratib ko'rsatish mumkin. Ayollarda quyidagi karera turlari shakllanishi mumkin: uy bekasi karerasi,

oddiy karera, ta'lim olgandan so'ng ayollar turmushga chiqqunga qadar ishlaydi va keyin uy bekasi bo'ladi; barqaror faoliyat karerasi; uy bekasi karerasi va barqaror ish karerasini birlashtirishdan iborat ikki chiziqli karera; uzlukli va beqaror karera; dolzarb kasbni doimiy ravishda izlashdan iborat ko'p sinovli karera.

Ayollar karera qurishda ijtimoiy muhitga ko'proq bog'liq bo'lib, ishda ma'lum bir ijtimoiy muhitni yaratishga ko'p kuch sarflaydilar.

D.Superuning tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, jinsga qarab kasbiy faoliyat sohalari, martaba yutuqlari farqlanadi. Zamonaviy jamiyatda ham erkaklar va ayollar an'anaviy kasbiy sohalarni tanlaydilar.

Erkaklardagi noan'anaviy kasbiy tanlovlar ularning jinsiy xususiyatlaridagi noan'anaviylikdan kelib chiqadi. Ayollarda kasb tanlash tanlangan kasblarning nufuzi, qobiliyati, aql-zakovati bilan bog'liq. Ayollar erkaklarga qaraganda, o'z karerasini rejalashtirishga ko'proq moyil. Biroq, aynan erkaklarda martaba muvaffaqiyati ularning rejaları bilan bog'liq [3].

Jinsiy farqlar kasbiy faoliyatda qadriyat yo'nalishlari, kasbiy xulq-atvor uslubining ustunligiga ta'sir qiladi. Ayollar uy va karera o'rtasidagi muvozanatni o'rnatish zarurati tufayli karera qarorlarini qabul qilishda talabchanroq va mas'uliyatliroqdirlar.

Shunday qilib, turli xil karera tipologiyalari va tasniflari tadqiqotchilarning "karera" fenomeni haqidagi tasavvurlarini aks ettiruvchi mezonlar bilan bog'liq holda amalga oshirilgan.

An'anaviy karriyerani tanlangan kasb doirasida hayot jarayonida kasbiy mahoratning chiziqli-izchil yutug'i sifatida tushunish ko'plab xorijiy psixologlar tomonidan qo'llab-quvvatlangan.

Biroq, 20-asrning oxirida karyera polivariativ hodisa sifatida zamonaviy g'oyalar paydo bo'ldi. Zamonaviy insonning martabasi murakkab va har doim ham izchil bo'lmagan hodisadir. Odamlar ko'pincha bir kasbiy faoliyatni boshqasiga almashtiradilar. Kasbiy karriyera nafaqat oldinga siljishni, balki turg'unlikni, kasbda shaxsning regressiv rivojlanishini ham nazarda tutadi [5].

Karierani qurishning an'anaviy yondashuvi uni muvaffaqiyatli qurish uchun faqat kasbiy ko'nikma va malakalarni doimiy ravishda rivojlantirish zarurligini ta'kidladi.

Polivariativ yondashuv shaxsni doimiy ravishda o'qitish va qayta o'qitishni, yangi bilim, ko'nikma va malakalarni egallashni, bitta kasbiy faoliyat doirasida yangi ixtisosliklarni o'zlashtirishni yoki kasbiy faoliyatni mehnat bozorida eng ko'p talab qilinadigan, shaxsning eng mos keladigan turiga almashtirishni qo'llab-quvvatlaydi. Shaxs faoliyatning bir nechta kasbiy sohalarda kasbiy ko'nikma va malakalarni takomillashtirishi va rivojlantirishi mumkin.

Yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda shaxsning bitta kasbiy faoliyatda ko'nikma va malakalarga ega bo'lishini moslashuvchan emaslik ko'rsatkichi sifatida qarash mumkin. Jamiyatda yuz berayotgan doimiy o'zgarishlar kishidan bir kasb doirasida turli kasb va mutaxassisliklarni egallashni taqozo etadi.

Polivariativ yondashuv shaxsning meta ko'nikmalarga ega bo'lish zarurligini ko'rsatadi - muayyan kasbiy sohada, tashkiliy tizimda sodir bo'layotgan innovatsiyalarga, o'zgarishlarga tez moslashish qobiliyati; o'zini o'zi tarbiyalash va o'zini o'zi o'qitish qobiliyati hisoblanadi [5].

Zamonaviy polivariativ karierani qurish uchun shaxs faollik, mustaqillik, amaliylik, xulq-atvor moslashuvchanligi, mas'uliyatlilik, qat'iyatlilik, maqsadga intiluvchanlik va boshqalarga ega bo'lishi kerak. L.Xansen, D.Xoll, D.Frensis tadqiqotlari professionallarning shaxsiy xususiyatlari karera qurish muvaffaqiyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini aniqladilar [6].

Shu nuqtai nazardan olganda karera insonning o'zi tomonidan boshqariladigan jarayondir. Shaxsning karera qurish bo'yicha faolligi, avvalo, shaxsning ehtiyoj-motivatsion va qadriyatli-mazmunli sohalarining xususiyatlari bilan belgilanadi. Shunday qilib, zamonaviy xorijiy mualliflarning tadqiqotlarida karera ko'p jihatdan shaxsning ehtiyoj-motivatsion va qadriyatli-mazmunli sohalari bilan belgilanadigan sub'yektiv, dinamik, progressiv hodisa sifatida qaraladi. Karera qurishning muvaffaqiyati ichki xarakterga ega. Karerada ma'lum natijalarga erishish uchun o'z muvaffaqiyatini sub'yektiv anglash muhim hisoblanadi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Вудкок М. Раскрепощенный менеджер / М. Вудкок, Д. Френсис. — М.: Наука, 2001. — 84 с.
2. Горчакова Л. Н. Понятие «Карьера» в научно-практической литературе / Л. Н. Горчакова // Молодой ученый. — 2010. — № 1. — Т. 2. — С. 263–266.
3. Лабунская В. А. Социальная психология личности / В. А. Лабунская. — М.: Гардарики, 1999. — 403 с.
4. Соколова А. С. Профессиональная карьера и подходы к ее исследованию отечественными и зарубежными авторами / А. С. Соколова // Историческая и социально-образовательная мысль. — 2013. — № 3. — С. 99–103.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. — М.: Наука, 2006. — 161 с.
6. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. — М.: Глобус, 2003. — 231 с.